"Alt racehovmod bliver her så ynkeligt"

Visualisering af kultur i Nationalmuseets etnografiske samling

ANNE FOLKE HENNINGSEN*

Title: Visualising culture in the ethnographic collections of the Danish National Museum.

Abstract: *In a case study of the reorganisation of the ethnographic exhibition at the Danish National Museum in the 1930s, the author questions the assumed effects of the curatorial strategies of one of the central characters behind it, Kaj Birket-Smith. Contrary to the explicit intentions of the curator, it is argued, the new style of exhibition invited the Danish public to understand themselves as culturally superior to the people represented, by positioning the latter outside of time and history. The wider implications of such representations of authenticity and timelessness in the 'other' are briefly discussed in relation to present-day ethnographic exhibitions.*

Key words: Ethnographic collections and exhibitions, anthropological theories, popular education, denial of coevalness, 'natural' and 'cultural' peoples, discourses of cultural authenticity.

I 1937 skrev museumsinspektør dr.phil. Kaj Birket-Smith i bladet *Tilskueren* en artikel med titlen "Den Etnografiske Samling. Udvikling og nyordning", der virkede som en konkret forklaring af tankerne bag Samlingens nyligt gennemførte reorganisering og nyopstilling men også – og lige så betydningsfuldt – som en vurdering af Samlingens vigtige funktion i det danske samfund. Birket-Smith var en folkeoplysningens mand og så Nationalmuseet og dets Etnografiske Samling i dette lys: som en dannende og opdragende institution, der skulle hjælpe danskerne til at blive gode samfundsborgere.

I denne artikel bruger jeg nyopstillingen af Etnografisk Samling i 1937 som prisme for at undersøge sammenhængene mellem kuratorernes hensigter med Samlingen, de bagvedliggende etnografiske teorier og de udstillingsmæssige strategier, der skulle kommunikere kundskaben til befolkningen. I artiklen undersøges altså, hvilke opfattelser af fremmed kultur, der formidledes på Etnografisk Samling i første halvdel af det tyvende århundrede, hvordan de visualiseredes og med hvilke formål.¹

Og disse er ikke ligegyldige spørgsmål. Museologisk forskning har vist, at museumsud-

stillinger ikke er neutrale formidlere af objektiv viden (Bennett 1995; Bennett 2004; Grahn 2006; Kirshenblatt-Gimblett 1998), og at særligt videnstilbud legitimeret gennem nationalmuseer indtager en magtfuld position med autoritative narrativer designet til at oplyse den brede befolkning (Knell 2011). Således anlægges i artiklen et perspektiv, hvor viden formidlet gennem (national)museumsstillinger undersøges som autoritative og magtfulde tilbud om bestemte måder at ordne, se og forstå verden på – legitimeret gennem den institutionelle tilknytning til staten og videnskaben.

På museer og i udstillinger stabiliseres viden, og det museumsforskeren Wera Grahn har kaldt "museale fakta" etableres. Med museale fakta mener Grahn:

[...] de föremål som förvärvats av ett museum och som genomgår vissa formaliserade ritualer för att omsider komma att ställas ut och därmed ingå i en eller flera offentliga berättelser. Detta innebär att föremålen har tagits ur sin ursprungskontext, förts in i museet, registrerats, tilldelats ett nummer, fått en kataloglapp, en hyllplats i magasin, för att senare placeras i en monter i en eller flera utställningar. (Grahn 2006: 42)

I nærværende artikel undersøges imidlertid både denne stabilisering af viden i museale fakta og den (midlertidige) destabilisering af disse i forbindelse med nyopstillingens forklarelse af tidlige tiders teorier og praksisser.

ETNOGRAFISK SAMLINGS ØNSKEDE FUNKTION

Etnografisk Samling på Nationalmuseet i Danmark har en lang forhistorie. På basis af tidligere tiders samlinger i kunstkabinetter og

hos private anlagdes i 1845 et egentligt etnografisk museum i Danmark, som ofte hævdes at være det ældste almindelige etnografiske museum i verden (Fihl 2003; Jensen 1992). De tidlige kabinetter og samlinger var rettet imod kongehus, adel og elite, men i løbet af 1800-tallet ændredes synet på museernes funktion i samfundet, og det folkeopdragende sigte kom i centrum for museumsformidlingen (Henning 2006).

Det er således oplagt at studere den vidensproduktion og -formidling, der fandt sted på museerne, og de ønskede effekter heraf – de budskaber der søgtes formidlet (Bennett 1995; Kirshenblatt-Gimblett 1998). I tilfældet Etnografisk Samling har disse budskaber varieret noget over tid men altid med et indlysende fokus på det fremmedartede og ukendte. Den indflydelsesrige etnograf og museumsinspektør Kaj Birket-Smith – der var drivkraft i den nyopstilling af Samlingen, som er udgangspunktet for denne artikel – gjorde sig mange tanker om Etnografisk Samlings funktion i samfundet i sine utallige publikationer, og han anså Samlingen som et vigtigt led i danskernes øgede selvforståelse:

Det er [...] rigtigt, at man først og fremmest søger rede på sit eget folks skæbne gennem tiderne, dets vækst og udfoldelse gennem den fredfyldte sommer såvel som dets stolte og stille udholdenhed, mens uvejrstormene raser. Men ingen forstår til fulde sig selv, uden at man bliver klar over de andre; vort eget særpræg må ses på baggrund af de fremmedes ejendommeligheder. (Birket-Smith 1966: 9)

Men den styrkede forståelse af egen identitet som dansker var for Birket-Smith ikke Samlingens eneste eller nødvendigvis vigtigste funktion. Hos ham var en forøgelse af den mellemfolkelige forståelse en helt central del

- 6 af Etnografisk Samlings bidrag til den generelle folkeoplysning, som samtidig kunne inspirere besøgende danskere til at tænke nye, uortodokse tanker:

Etnografisk Samling henvender sig i virkeligheden til alle. Den slår porten op til nye og fremmede verdener og sætter fantasien i bevægelse, og vi har alle brug for fantasi, forretningsmanden ikke mindre end videnskabsmanden og kunstneren. Og mere endnu: alt racehovmod bliver her så ynkeligt og dumt for den, der forstår at bruge sine øjne. (Birket-Smith 1958: 14)

REORGANISERING OG NYOPSTILLING AF ETNOGRAFISK SAMLING

I forbindelse med det store renoveringsarbejde Nationalmuseet gennemgik i midten af 1930'erne, undergik også Etnografisk Samling en omfattende reorganisering. Nye lokaler skulle indrettes, og det gav en god mulighed for at gentænke Samlingens organisering og den vidensformidling, man ønskede, den skulle bidrage med. Nyopstillingen blev struktureret i modsætning til den forudgående organisering, som i høj grad var struktureret omkring universelle stadier i kulturernes udvikling.

Selvtilliden blandt de danske etnografer og geografer var i top i tiden omkring omorganiseringen. Således foreslog man ved den første internationale etnografkongres i London i 1934, at næste kongres afholdtes i København med den reorganiserede Etnografiske Samling som anledning. I *Geografisk Tidsskrift*, som gennem tiderne var et vigtigt publiceringsorgan for forhold vedrørende Etnografisk Samling, skrev man derfor:

Den danske Indbydelse til at holde næste Kongres i København blev modtaget med den største Interesse,

idet den danske etnografiske Samling er den ældste i sin Art, og tillige – efter den nu stedfundne Reorganisering – en af de bedst indrettede i Verden. (Anonym 1937: 163)

I det følgende undersøges, hvori forandringerne, der førte til den selvhævede verdensklasse, bestod. Dels ved at se nærmere på det skift i bagvedliggende etnografiske teorier og på de visualiseringsstrategier, de museale fakta skulle formidles gennem, og dels gennem en diskussion af mulige tilsigtede og utilsigtede virkninger af denne reorganisering.

Som nævnt var en af hovedkræfterne i omorganiseringen og nyopstillingen af Etnografisk Samling i midten af 1930'erne museumsinspektør Kaj Birket-Smith, og det er hans tanker om disse forhold, der hovedsageligt informerer denne analyse. Anledningen var den større renovering af hele museet, men Birket-Smith greb chancen og gennemførte en omsiggribende nytænkning af Samlingen – både formidlingsmæssigt og videnskabeligt. Når begge disse aspekter af museumsarbejdet nævnes, er det fordi Birket-Smith var optaget af begge dele, samtidig med at han fandt, at de ind i mellem kunne være vanskeligt forenelige eller fordre museale strategier, der bevægede sig i hver sin retning. En af løsningerne på problemet så han i en skelnen mellem samling og udstilling, således at udstillingen rettet mod formidling af etnografisk viden til offentligheden adskiltes fra selve samlingen, som udgjorde grundlaget for etnografernes videnskabelige arbejde – for produktionen af selv samme viden:

Samlinger af et omfang som disse er uomgængeligt nødvendige for den, der driver et videnskabeligt studium. Gennem de små forandringer i typernes udseende, som først kommer til deres ret, når man har

med store rækker at gøre, ledes man på sporet af udviklingens gang; de er Ariadne-tråden i folkelabyrinten. Men for det store publikum er flere hundrede harpunspidser eller stenøkser ikke alene af ringe interesse, men direkte skadelige, fordi de let sløver blikket for det væsentlige. De store linjer går tabt, og i stedet for oplysning følger forvirring og ligegyldighed. (Birket-Smith 1937: 103)

Det kan synes banalt at adskille samling og udstilling, men det var det ikke i Skandinavien på dette tidspunkt, selvom strategien havde været udbredt andre steder i Europa tidligere. I Sverige implementeredes i 1930'erne disse tanker i museumsverdenen, eksempelvis i opbygningen af Statens Historiska Museum i Stockholm i (Bergström & Edman 2005), og faktisk udgjorde de det organiserende princip bag omorganiseringen af hele Nationalmuseet i Danmark i midten af 1930'erne, som de efterfølgende linjer af Birket-Smith-citatet ovenfor viser:

I et tidssvarende museum, der skal virke efter sin dobbelte bestemmelse som videnskabeligt forskningsinstitut og folkeopdragende anstalt, er den første betingelse derfor at skelne mellem studiematerialet i snævrere forstand og den egentlige udstillingssamling. Denne regel, der har været grundlæggende for Nationalmuseets nyordning i det hele taget, er selvfølgelig også fulgt i den etnografiske afdeling. I publikumssamlingen finder man alt det, der forener sig til et helhedsbillede af folkeslagenes liv. (Birket-Smith 1937: 103)

Produktion og formidling af museale fakta måtte – for at begge fik bedst mulige betingelser for succes – adskilles i museet.

Inspektørernes arbejde med de etnografiske genstande skulle altså – for at virke efter museets dobbelthensigt – deles op i en samlingsafdeling og en publikumsafdeling med

hver sin funktion og logik: bedst mulig facilitering af henholdsvis videnskabelige studier og formidling af den viden – de museale fakta – der produceredes på Samlingen. Og publikumsformidlingen var ikke nødvendigvis en helt nem sag. Birket-Smith benyttede betegnelsen 'museumstræthed' (Birket-Smith 1937) til at beskrive den tilstand publikum førtes ind i, når de besøgte denne noget overvældende opstilling med række efter række af – for det utrænede øje – næsten identiske artefakter. Desuden mente han, at selve rammerne for udstillingen – skabe, montrer, vitriner etc. – var håbløst gammeldage og skjulte snarere end fremviste de etnografiske genstande, som skulle være omdrejningspunkterne i formidlingen af Samlingens museale fakta. Dette kom blandt andet til udtryk i en beskrivelse af den gamle udstilling:

Der *var* stemning over den gamle opstilling med de tæt pakkede skabe, de smalle gallerier [sic] og skæve gulve, over den blandede duft af skindtøj, konserveringsmidler osv., der sivede ud gennem de utætte døre, hvor sprækkerne gav møllene fri adgang – men det er alligevel et spørgsmål, om ikke denne romantik virkede nok så stærkt på museumsmanden, der i forvejen kendte skabenes indhold, som på den tilfældige besøgende, der ønskede at lære det at kende og næppe formåede at se skoven for træer. (Birket-Smith 1937: 104)

Men problemet med Etnografisk Samlings opstilling og organisering, som Birket-Smith så det, var ikke kun risikoen for museumstræthed hos de besøgende. Selve den etnografiske viden, der fungerede som det organiserende princip og samtidig forsøgtes formidlet til publikum, var forældet, forfæjlet og misvisende. Der var slet og ret kommet ny og bedre viden, som under Birket-Smiths ledelse skulle fikseres som nye museale fakta:

- 8 Som man ser, er grundtanken [i den tidligere opstilling] kronologisk [...]. Videnskabeligt bygger den på den opfattelse – som ganske vist er uholdbar – at kulturudviklingen overalt lægger sig for dagen i de samme, bestemte trin [...]. (Birket-Smith 1937: 106)

NYE TILGANGE TIL ETNOGRAFI OG KULTURUDVIKLING

Opstillingen i Etnografisk Samling var altså for Birket-Smith baseret på en forældet måde at opfatte kultur og kulturudvikling. Det var en tænkning inspireret af tysk antropologi/etnografi, som var baseret på idéen om, at menneskehedens kulturer alle steder gennemgik samme universelle udviklingstrin eller gik i stå på forskellige trin på denne udviklingens stige. Det var en opfattelse som allerede omkring år 1900 var i færd med at blive udkonkurreret af opfattelser med fokus på geografisk specificitet, men eftersom Etnografisk Samling i høj grad var baseret på denne logik indtil omorganiseringen i 1930'erne, vil vi i det følgende dvæle lidt ved teorierne bag for at kunne forstå, hvad Birket-Smith ønskede at gøre op med og hvorfor.

En af Birket-Smiths centrale forgængere som inspektør ved Etnografisk Samling var Bahne Kristian Bahnson. Antropologen Ole Høiris har foretaget grundige undersøgelser af den antropologiske videnskabs fremvækst i Danmark og ikke mindst dens stærke tilknytning til Etnografisk Samling, og ifølge ham kan Bahnson ses som en slags overgangsfigur i den teoretiske bevægelse fra universelle stadier til geografisk specificitet. Bahnson havde i midten og slutningen af det nittende århundrede studeret arkæologi ved Københavns Universitet og var herigennem blevet præget af den af udbredte stadietænkning (Høiris 1986). Dette fremgår tydeligt af de indleden-

de sider i Bahnsons hovedværk *Etnografien* fra 1900, hvori han i præcise vendinger beskrev stadietankegangens logik:

Under Paavirkning af disse Faktorer [eksempelvis dovenskab og mangel på ærgerrighed] er Mennesket gaaet i Staa paa forskellige Trin i sin Udvikling og har bevaret denne Stilstand Aarhundreder igennem. Nogle Folk [...] ere stansede paa et tidligt Stadium, andre [...] ere naaede langt videre i Kultur, enkelte ere naaede saa højt, at de nærme sig de civiliserede Folk. (Bahnson 1900: LII)

Stadietænkningen kan med rette kritiseres for forestillingen om, at nogle folkeslag står på højere trin end andre, men der var en vigtig pointe i Bahnsons teori, nemlig at dette betød at der ikke var kvalitativ forskel på menneskeracerne, men at alle kunne nå samme niveau. Dette var betydende i en tid, hvor det diskuteredes om de folkeslag, man anså som primitive, var væsensforskellige fra de folkeslag, der betegnedes som civiliserede (Andreassen & Henningsen 2011). Bahnson understregede i *Etnografien* eksplicit sin position i dette felt:

Naturfolkene ere kun i Udviklingens Grad ikke i dens Art forskellige fra Kulturfolkene. Mellem det mest civiliserede Kulturfolk og det mindst civiliserede Naturfolk findes der en lang Række af forskellige Kulturtrin, der belyse den Udvikling, Menneskeheden har gennemløbet. (Bahnson 1900: LII)

Og netop dette, at menneskene var gjort af samme stof og undergik samme udvikling igennem fastlagte kulturelle trin gjorde en etnografisk samling af stor værdi for selvforståelsen. Som Bahnson forklarede det tidligere i en artikel om etnografiske udstillinger i udlandet, var hans holdning, ”at der til fuld For-

staaelse af de fjærne Tider og til Belysning af den Udvikling, der havde fundet Sted, krævedes en Kundskab til de primitive Kulturformer, som endnu bestod" (Bahnson 1887: 177).

Bahnson stod ikke alene med denne opfattelse. Idéen om, at såkaldte civiliserede folkeslag kunne få kendskab til egen fjærne fortid gennem viden om de såkaldte primitive folkeslag, var udbredt i datidens Danmark, hvilket tydeligst ses af, at en af de førende folkeoplysningsforkæmpere, Waldemar Dreyer, fremførte samme idé med stor overbevisning i sin populærvidenskabelige bog *Naturfolkenes Liv* fra 1898:

Betydningen af et mere indgaaende Kendskab til Naturfolkene er [...] den, at man derigennem vil kunne tilegne sig en bedre Indsigt i [...] vort eget Folks Udviklingshistorie. Man kan søge uden for vor Nutidscivilisations Raaderum, ud til de af dén upaavirkede Folk og Stammer, hvis Liv og Tankesæt anvendes, ligesom Spejlbilleder af de Udviklingstrin, vore egne Forfædre har gennemløbet. (Dreyer 1898: 1-2)

En del af en etnografisk samlings formål var således ifølge denne tankegang at visualisere de kulturer og kulturstadier publikums forfædre mentes engang at have levet i. Ved således at anses som arenaer for folkeopdragelse, opfattedes samlingerne som samfundsmæssigt vigtige institutioner, men denne værdifulde vidensformidling stødte i det nittende og begyndelsen af det tyvende århundrede på en vanskelig udfordring: det, fortalene for denne opfattelse definerede som såkaldt primitive folkeslags kulturer, var ved at forsvinde, og det ville snart være umuligt at få denne antagne direkte adgang til egen fjærne fortid gennem udstilling af andres artefakter. Førømtalte Waldemar Dreyer var yderst opmærksom på

dette, og han skrev derfor følgende i indledningen til *Naturfolkenes Liv*:

Som Følge heraf er der i de sidste Aartier fra den Videnskabs Side, der beskæftiger sig med ukultiverede eller ejendommeligt kultiverede Folkefærds Liv og Sæder, udfoldet sig en feberagtig Virksomhed for i den ellefte Time at indsamle Materiale, medens det endnu er Tid. [...] kort sagt et uhyre Arbejde er blevet sat ind paa den Opgave: at trænge til Bunds i Naturfolkenes materielle og Aandelige Liv. (Dreyer 1898: 1)

Og atter var Bahnson på linje med Dreyer, idet også han udtrykte bekymring over den forventelige fremtidige mangel på viden om menneskenes udvikling grundet de forandringer de europæiske magters fremfærd i verden bragte: "Med Sikkerhed lader det sig forudse, at en væsentlig Kilde til Kundskab om Menneskets Udvikling i en ikke fjærn Fremtid vil være fuldstændig udtørret" (Bahnson 1887: 179).

Selvom de ovenstående citater – med deres fokus på at det var muligt for antaget mere udviklede folkeslag at aflæse deres egen fjærne fortid gennem studier af antaget mindre udviklede folkeslag – kunne tyde på, at Bahnson var solidt plantet indenfor stadietænkningen, blev han ifølge Høiris efterhånden overbevist om, at også rum spillede en rolle i kulturernes udvikling og forandring. Og netop konsolidering og udbredelse af tankerne om de geografiske specificiteters betydning for kulturernes udvikling og forandring var Kaj Birket-Smiths hovedærinde i arbejdet med produktionen af de etnografiske museale fakta.

Birket-Smith skrev mestendels om Inuit-kulturer men havde også et bredere virke, og særligt hans såkaldte enkeltsamfundsanalyser vandt udbredelse (Høiris 1986). I midten af det tyvende århundrede skrev han flerbindsværket *Kulturens veje*, hvor han søgte at rede-

- 10 gøre for de stærke og uomgængelige sammenhænge mellem verdens kulturer. I bogens forord formidlede han denne antagelse gennem følgende poetiske metafor:

Kulturen er som et Træ, et æventyrligt Træ, hvor hver Gren er formet forskelligt fra sin Nabo, hver Blomst har sin egen Farve og Duft, hver Frugt sin særlige Sødme. Denne Rigdom og Fylde er groet naturligt frem. Hver Kultur og hvert Folk har sit Særpræg; men Grenene er alle skud paa den samme Stamme og næres af de samme Safter. Skæres Grenene over og skilles fra Stammen, visner Blomsterne. (Birket-Smith 1966: 5)

Birket-Smith forestillede sig altså kulturen som én fælles kultur for alle, hvor alle folkeslag organisk er sammenhængende med hinanden, er afhængige af en fælles stamme og kun sådan kan udgøre et livskraftigt hele. Det er en besnærende figur, men den er ikke helt uden problemer. Træmetaforen er kendt som et værktøj i forbindelse med visualisering af eksempelvis racehierarkier (Andreassen & Henningsen 2011) og inviterer da også til at forstå de enkelte delkulturer – grenene – som hierarkisk ordnede, hvor nogle er stagneret mens andre rækker mod himlen, altid med de europæiske kulturer øverst. Og det er heller ikke Birket-Smith fremmed at opdele kulturerne i hierarkiske udviklingstrin, og han benyttede ofte betegnelsen laveste – eller endda allerlaveste – i beskrivelser af ikke-europæiske kulturer. Et eksempel på dette ses her, hvor arven fra Bahnson tydeliggøres gennem Birket-Smiths understregning af, at det han anser som de laverestående folk ikke er væsensforskellige fra de i hans optik højerestående:

Intet folk står længere på et primitivt standpunkt i ordets egentlige mening. Enhver stamme, på hvor lavt

trin den end befinder sig, har utallige slægtleds udvikling og erfaring i ryggen. Det er derfor en grads- og ikke en væsensforskel, der adskiller os fra naturfolken. (Birket-Smith 1966: 64)

Som allerede træmetaforen antydede, opererede Birket-Smith med forskellige men sammenbundne delkulturer, og det centrale var for ham, at de afgørende forskelle var betinget af geografi og rumslige forhold:

Enhver kultur [...] er bundet til et bestemt geografisk område." [...] "Kulturen er som en skov, der indeholder træer af alle aldre og tilpasset efter forskellige jordbunds- og lysforhold. Derfor møder vi i enhver kultur elementer, hvis uorganiske karakter straks røber deres fremmede oprindelse. (Birket-Smith 1966: 116, 118)

Til trods for denne orientering mod geografisk informeret kulturudvikling var Birket-Smith teoretisk set ikke afvisende overfor både tidlig forandring og kulturelle lån og påvirkninger mellem kulturerne: "Når efterhånden en kultur – hvad enten det skyldes lån udefra, tab af ældre elementer, krydsning eller brugsforskydning – mere eller mindre har ændret sin karakter, kan man tale om, at der er opstået et nyt lag i kulturen" (Birket-Smith 1966: 94). Kulturer er altså i Birket-Smiths opfattelse ikke statiske men snarere dynamiske afgrænsede enheder, der kan påvirke hinanden, dog ofte sådan, at den antaget 'højere' kultur påvirker den 'lavere' – jævnfør idéen om europæernes udryddelse af 'svagere' eller 'laverestående' kulturer præsenteret ovenfor i forbindelse med 'redningsantropologien', som han i 1937 udtrykte således:

Men man får et andet syn på sagen, når man husker, hvilke forandringer den hvide races fremtrængen har ført med sig i de sidste århundreder. Folkeslag på folke-

slag er udryddet, gamle højt udviklede færdigheder er gået til grunde, brugsgenstande udført med den sikreste kunstneriske smag er afløst af blikdåser, uafhængighed af ynkelig fornødelse. (Birket-Smith 1937: 101-102)

Ved omorganiseringen af Etnografisk Samling i midten af 1930'erne opereredes der altså med to organiseringsprincipper, hvoraf det ene ønskedes afløst af det andet som hovedprincip:

- Tid og mere eller mindre universelle udviklingsstadier; det princip Bahnson primært stod for, hvor de andres nutidskultur blev set som direkte repræsenterende vores fjerne fortid.
- Rum og geografisk informeret kulturudvikling i trin; det princip Birket-Smith primært stod for, hvor de etnografiske genstande skulle vise menneskelig og kulturel diversitet og mellemmenneskelig sammenhæng på tværs af kulturforskelle.

Indbygget i begge ordnende principper er dog forestillinger om hierarkisk ordnede kulturelle systemer:

- Bahnson opererede med klart tidsligt og udviklingsmæssigt hierarki baseret på stadier, som alle kulturer må gennemløbe – de, der er nået længst (læs: europæerne), er øverst i hierarkiet.
- Birket-Smith opererede med klare hierarkier i forhold til kulturtrin (grad af kompleksitet og civilisation etc.), hvor de europæiske kulturer atter ender øverst i hierarkiet.

Både Bahnson og Birket-Smith havde samtidig moralske ambitioner centreret omkring mellemmenneskelig respekt og forståelse i deres arbejde med formidling af etnografisk vi-

den. I næste afsnit skal vi se nærmere på, hvorledes omorganiseringen og principperne bag den spillede sammen med – eller mod – Birket-Smiths intention om at modvirke racehovmod.

ETABLERING AF NYE MUSEALE FAKTA

Det var altså Birket-Smiths nytænkning af kulturudviklingens veje og vildveje, som skulle danne grundlag for og formidles gennem Etnografisk Samlings nyopstilling i 1937. Men hvordan indvirkede disse teoretiske og tilgangsmæssige ændringer på formidlingen af de nyligt etablerede museale fakta? Og med hvilke konsekvenser i repræsentationen af ikke-europæiske folk og deres kulturer?

Kongstanken i nyopstillingen var de geografisk informeret kulturelle udviklinger nævnt ovenfor, og for at få den pointe drevet ind hos publikum valgte Birket-Smith også at organisere rummene geografisk snarere end efter stadier som i tidligere opstillinger:

Det var denne ordning [efter stadier], som bibeholdtes lige til museets nyopstilling. Først her er det lykkedes helt at bryde med fortidens 'stadier'. Til grund for den nuværende inddeling ligger kun den rent etnografiske sondring mellem de forskellige kulturformer i geografisk rækkefølge [...]. Oldsagerne er nu gået helt op i helhedsbilledet ved at være fordelt efter kultur-områder svarende til den etnografiske inddeling. (Birket-Smith 1937: 108)

For at modvirke den tidligere omtalte museumstræthed – og for at understrege de enkelte kulturers afgrænsethed og helhed – gjordes rummene i Samlingens publikumsafdeling små og overskuelige:

Rummene er gjort forholdsvis små. Derved er opnået

- 12 for det første, at de til en foreløbig orientering kan overses med et enkelt blik, for det andet at de kommer til at virke som sluttede helheder med ensartet materiale. Præri-indianere, Syd-Afrikas folkeslag, kinesisk religion og hindu-skulptur er spredte eksempler på sådanne enheder. (Birket-Smith 1937: 106)

Dette falder godt i tråd med Birket-Smiths teoretiske forestillinger om kulturens udviklinger. Og en sådan opstilling falder ikke i den fælde, som Bahnsons stadie-teorier om – med Johannes Fabians ord – at nægte ikke-europæerne samtidighed (Fabian 2002[1983]). Fabian udviklede sit begreb om 'denial of coevalness' som kritik af denne type af antropologisk praksis, hvor de observerende europæere placerede de observerede ikke-europæere i egen fortid, blandt andet for at opnå viden om den menneskelige udviklings trin gennem studier af de folk, man anså som stående under en selv på udviklingsstigen.

Andrew Zimmerman er inde på noget lignende i sit studie af tysk antropologi i det nittende og tyvende århundrede men med den vigtige forskel, at den viden man antog at kunne få igennem studier og udstillinger af såkaldte naturfolk ikke havde med menneskelighedens kulturudvikling at gøre men – som betegnelsen antyder – med den rå menneskelige natur uden civilisationens slørende fernis:

Instead of studying European 'cultural peoples' (*Kulturvölker*), societies defined by their history and civilization, anthropologists studied the colonized 'natural peoples' (*Naturvölker*), societies supposedly lacking history and culture. Anthropologists proposed that their study of so-called natural peoples would reveal human nature directly, unobscured by the mask of culture or the complications of historical development. [...] Anthropology focused not on canonical texts of celebrated cultural peoples but on the bodies

and everyday objects of the colonized natural people. (Zimmerman 2001: 3-4)

Hos de tyske antropologer, som mange af de danske etnografer var inspirerede af, blev ifølge Zimmerman flere ikke-europæiske folkeslag på det nærmeste placeret helt uden for tidslighed, som en slags konstant væren uden bevægelse, uden kultur, uden historie. Dette er udtryk for, hvad Paige Raibmon kalder autenticitetsideologien – en fastholden af ikke-europæiske folk i en oprindelighedslås, som forhindrer dem i at forandre sig uden af miste deres autenticitet:

The ideology of authenticity held that for Aboriginal people, the changes that accompanied modernity took them further away from their 'authentic' selves. For Aboriginal people, modernity was cast as a process of distancing from their own culture. (Raibmon 2005: 202)

Denne autenticitetslogik var præcis, hvad der var på spil i den tidligere omtalte redningsantropologi, som både Bahnson og Dreyer dyrkede eksplicit, men som også kan anes hos Birket-Smith: at man til udstilling på museer i Europa og USA måtte indsamle artefakter fra og viden om verdens oprindelige folk inden de forsvandt, i betydningen forandrede sig og dermed ikke længere var 'dem selv':

The notion of a singular Aboriginal culture – a culture that could be preserved in the static representations of ethnographic texts, museum cases, or stylized performances – held Aboriginal people to impossible standards of ahistorical cultural purity. (Raibmon 2005: 9)

Birket-Smith ønskede at bevæge sig væk fra den for ham at se politisk og videnskabeligt

*Fig. 1. Den vestgrønlandske sal efter omorganiseringen hvor rummene søgtes gjort overskuelige og rene i udtrykket.
Foto: Nationalmuseets arkiv, København.*

Fig. 2. Enkelte rum organiseredes efter både geografi og genstandenes funktion. Her den såkaldte kinesiske gudesal. Foto: Nationalmuseets arkiv, København.

betænkelige stadie-teori, over imod en rumlig og geografisk defineret kulturudviklingsteori. Problemet var, at der i udstillingssammenhænge ikke var plads til både tid og rum og, at tid forsvandt som organiserende princip i Samlingens udstillinger, som derfor kom til at formidle etnografisk autenticitet og uforanderlighed. Således kan man argumentere for, at den rene opdeling og organisering efter rum snarere end tid havde en pris i forhold til den viden, der formidledes til publikum gennem de nyligt etablerede museale fakta: et indtryk af stase og uforanderlighed hos de ikke-euro-

pæiske folk, der inviterede til at læse udstillingen i et udviklingshierarki, som satte de europæiske kulturer højest, hvilket modvirkede Birket-Smiths forhåbningsfulde forestilling om Samlingen som modgift til europæisk racehovmod og dermed medvirkende faktor i fremmelsen af den mellemfolkelige forståelse.

Nu skulle vi omsider kunne svare på spørgsmålet, hvilken betydning den etnografiske samling har. Ligesom etnografien er et uundværligt led i hele vor selverkendelse, således må den samling, der danner forudsætning for denne uhyre omfattende gren af kultur-

forskningen, være en nødvendig del af Nationalmuseet. Der ligger en storslået tanke bag dette, at alle Jordens kulturer, hele den menneskelige ånds frembringelser i ydre form er samlet under eet tag og således gensidigt kaster lys over hverandre. (Birket-Smith 1958: 16)

Det var flotte ord Birket-Smith afrundede artiklen om Etnografisk Samlings funktion i samfundet med, men hvis vi parrer udsagnet med den tidligere citerede sentens fra samme artikel: "alt racehovmod bliver her så ynkeligt og dumt" bliver spørgsmålet, om og i hvor høj grad formidlingen af etnografisk viden gennem museale fakta lykkedes at leve op til disse store idealer? Der er ingen grund til at betvivle oprigtigheden af Birket-Smiths ønsker for Samlingens funktion i offentligheden, men ved nærmere eftersyn viser hans teorier og den nye visualisering af de museale fakta at modarbejde intentionen med udstillingerne ved at destabilisere narrativen om lighed i diversiteten gennem fastholdelse af en diskurs om kulturelle og udviklingsmæssige hierarkier.

ETNOGRAFISKE MUSEER I OPBRUD – NUTIDIGE MULIGHEDER OG UDFORDRINGER²

Som Birket-Smith nærede store håb for Etnografisk Samlings mellemfolkelige potentialer i midten af det tyvende århundrede, således forstår mange europæiske etnografiske museer i begyndelsen af det enogtyvende århundrede også sig selv som – til trods for eller måske endda på grund af deres koloniale belastede fortid – havende en enestående position til at fremme mellemfolkelig forståelse og anerkendelse. Men hvordan det gøres bedst, er ikke indlysende. Netværk af etnografiske museer som RIME (Réseau international de Musées d'Ethnographie) er derfor opstået i forsøg på i

fællesskab og gennem nytænkning at (gen)etablere de etnografiske museer som vigtige samfundsinstitutioner. Det europæiske projekt *Ethnography Museums and World Cultures* er således beskrevet på følgende måde på RIMEs hjemmeside: "Ethnographic museums in the West now have the opportunity to use the accumulated wealth of their collections to provide the public with the keys to understanding other cultures as well as their own." (www.rimenet.eu 5. oktober 2012) Som del af denne gentænkning undergår mange etnografiske museer i disse tider større omorganiseringer af samlinger og permanente udstillinger. Det gælder eksempelvis for Etnografisk Samling i Danmark og for kong Leopolds gamle Congo-museum i Tervuren uden for Bruxelles, som med udstillingen *Uncensored* i 2011-2012 satte fokus på sin egen museale historie og de fornyelser, der skal gennemføres under den omfattende renovering og omorganisering af museet i løbet af 2013-2016.

En bemærkelsesværdig omorganisering, der også har fået en del opmærksomhed, er Musée du quai Branly (MQB) i Paris, som i 2006 åbnede som nyt og helt nybygget etnografisk museum på grundlag af fusion af flere forhenværende museer. Opmærksomheden omkring det nye museum har ikke udelukkende været positiv, og jeg vil i det følgende kort gengive enkelte kritiske pointer, som kan fungere perspektiverende til denne artikels fokus på (mangel på) repræsentation af tid og rum i Nationalmuseets Etnografiske Samling i første halvdel af det tyvende århundrede.

I tidsskriftet *reCollections. A Journal of Museums and Collections* fremfører Alexandra Sauvage en omfattende kritisk gennemgang af MQB, herunder netop museets repræsentation af de ikke-vestlige folkeslag som historieløse:

- 16 The exhibitions give only an external description of these cultures, making them look superficial, distant in time and space, and indeed without much historical context. This is exacerbated by the MQB's practice of using the 'ethnographic present' tense in its exhibition labels, something which has been generally superseded in ethnographic museums [...] Such captions barely contrast with colonial labels that implicitly classified peoples from the less to the most civilised. [...] The museum cannot rely on the aesthetics of ethnographic objects alone to provide a historical context for objects that do not already have 'history'. Aesthetics alone cannot change an entrenched narrative. (Sauvage 2007)

På baggrund af udmeldinger fra museet selv om formålene med og håbet for dets virke identificerer Sauvage et mismatch på MQB mellem kuratorisk intention og visualiseringspraksis, som ligner det ovenfor beskrevne ved reorganiseringen på Etnografisk Samling i 1930'erne:

The Musée du quai Branly has difficulty matching its objective of intercultural dialogue and debate with the means employed to achieve this. One wonders how an institution could claim to be historically relevant while ignoring the historical context of its collections. [...] The MQB's choice to retain an aesthetic approach instead of a historical one perpetuates the 'curiosity/ethnography/aesthetics' triangle and remains entrenched in a colonial paradigm. The MQB fails to provide ways to transcend the colonial era or a suitable base on which to start afresh, a base on which all peoples are on equal footing. (Sauvage 2007)

Kaj Birket-Smith greb chancen under renoveringen af Nationalmuseet i 1930'erne til at gennemføre en reorganisering af museets etnografiske udstilling, der skulle udtrykke de nyeste teorier og forestillinger om kulturerne

og deres udviklinger. Birket-Smith anså Etnografisk Samling for at være en vigtig – hvis ikke den vigtigste – del i danskernes opdragelse til etiske verdensborgere, men repræsentationen af ikke-vestlige folkeslag som historieløse og primitive kom til at modvirke den ønskede lighedsskabende narrativ. Mange avancerede analyser og strategiudviklinger er lavet siden da, men de etnografiske museer i Europa kæmper stadig som tidligere med spørgsmålet om den bedste og mest etiske måde at forvalte deres samfundsopgave; en opgave som de fleste stadig ser som knyttet tæt til formidling af viden til opbyggelse af interkulturel forståelse og anerkendelse: at gøre alt racehovmod ynkeligt og dumt.

NOTER

1. Artiklen er baseret på et nystartet postdoc-projekt og præsenterer således kun foreløbige analyser. Det har endnu ikke været muligt at foretage et større arkivarbejde, hvorfor det empiriske grundlag udelukkende udgøres af udvalgte publicerede kilder.
2. Jeg vil gerne benytte lejligheden til at takke den anonyme reviewer for flere vigtige kommentarer til dette manuskript, men først og fremmest vil jeg gerne takke for opfordringen til også at inddrage refleksioner over de udfordringer de etnografiske museer i dag står overfor.

REFERENCER

- Andreassen, Rikke & Anne Folke Henningsen: *Menneskeudstilling*. Tiderne Skifter: København 2011.
- Anonym: "International antropologisk og etnografisk Kongres i København 1.-6. august 1938". *Geografisk Tidsskrift*. No 2, 1937: 163-164.

- Bahnson, Bahne Kristian: "Etnografiske Museer i Udlandet". *Aarboeg for Nordisk Oldkyndighed og Hi-storie*. 1887: 171-292.
- Bahnson, Bahne Kristian: *Etnografien. Fremstillet i dens Hovedtræk*. Det Nordiske Forlag: København 1900.
- Bennett, Tony: *The Birth of the Museum*. Routledge: London & New York 1995.
- Bennett, Tony: *Pasts Beyond Memory*. Routledge: London & New York 2004.
- Bergström, Anders & Victor Edman: *Folkhemmets museum. Byggnader och rum för kulturhistoriska samlingar*. Byggeförlaget: Stockholm 2005.
- Birket-Smith, Kaj: "Den Etnografiske Samling. Udvikling og nyordning". *Tilskueren*. No 4, 1937: 98-113.
- Birket-Smith, Kaj: *Om indianere og eskimoer og os selv. Etnografisk samling – dens virke og værdi som led i Nationalmuseet*. Etnografisk Samlings Venner: København 1958.
- Birket-Smith, Kaj: *Kulturens Veje: Naturfolk og kulturfolk*. Politikens Forlag: København 1966.
- Dreyer, Waldemar: *Naturfolkenes Liv*. Frem: København 1898.
- Fabian, Johannes: *Time and the Other: How Anthropology makes its Object*. Columbia University Press: New York 2002 [1983].
- Fihl, Esther: "Samlingen. At forfølge tingenes biografi". Hastrup: Kirsten (red.): *Ind i verden. En grundbog i antropologisk metode*. Hans Reitzel: København 2003.
- Grahn, Wera: *Känn dig Själf. Genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska museirepresentationer*. Linköpings Universitet: Linköping 2006.
- Henning, Michelle: *Museums, Media and Cultural Theory*. Open University Press: Maidenhead & New York 2006.
- Høiris, Ole: *Antropologien i Danmark. Museal etnografi og etnologi 1860-1960*. Nationalmuseet: København 1986.
- Jensen, Jørgen: *Thomsens Museum: Historien om Nationalmuseet*. Gyldendal: København 1992.
- Kirshenblatt-Gimblett, Barbara: *Destination Culture. Tourism, Museums, and Heritage*. University of California Press: Berkeley 1998.
- Knell, Simon et al. (red.): *National Museums. New Studies from Around the World*. Routledge: London & New York 2011.
- Raibmon, Paige: *Authentic Indians. Episodes of Encounter from the late Nineteenth Century Northwest Coast*. Duke University Press: Durham & London 2005.
- Sauvage, Alexandra: "Narratives of Colonisation. The Musée du quai Branly in Context". *reCollections*. No 2, 2007.
- Zimmerman, Andrew: *Anthropology and Antihumanism in Imperial Germany*. University of Chicago Press: Chicago 2001.

*Anne Folke Henningsen, Ph.D., adjunkt i etnologi

Adresse: Saxo-Instituttet
Københavns Universitet
Njalsgade 80
DK-2300 København S, Danmark

E-mail: folke@hum.ku.dk